

zace“/ nacházejí svůj smysl v ideální esenci. Je-li pro autora esence tím, co v procesu zavinování, stáčení sama v sobě konstituuje subjektivitu, pak lze dovodit, že na počátku analýz románu či filozofie, mimochodem, dle Deleuze jde o stejný postup, stojí otázka: co se děje?, či co se stalo? Umění i filozofie kladou totiž stejný důraz na styl a událost a produkce subjektivity v sobě obsahuje rozvíjení prostoru a času esence, která přichází ke slovu způsobem, jenž je dané formě znaku vlastní.

Soulad autora s Proustovým textem je patrný všude tam, kde příslušná forma prochází interpretačním „převrstvením“. Tedy postupu, v němž kombinatorika a vrstvení znaků přes sebe umožní odhalit odkazy znaků, které vedou nejen k jinému, ale především k formě, jež je zde zajata. Obdobně lze říci, že je zajata subjektivita subjektu instancí individuace.

Deleuze tak nakonec může pracovat s představou, že „*znaky umění definují čas znovu nalezený: absolutní původní čas, opravdovou věčnost sjednocující smysl a znak*“. Umělecké dílo, chápané v tomto smyslu, nezbytně produkuje v sobě i na sobě samém své vlastní účinky, je jimi zahrnuto i zavinováno: produkuje tak pravdy, které samo rodí.

Deleuzův text o Proustovi je knihou v mnoha ohledech mimořádnou. Sám autor poskytl v dalších svých dílech poměrně jasnou představu o tom, jak rozumět interpretaci znaků a dešifrovat příslušné, mnohdy souběžné v liniích navazování jejich odkazů, zvláště pak, sledujeme-li a zkoumáme texty filozofické a ovšem, k tomu i různé formy umělecké produkce: že totiž z jeho pohledu je mezi filozofií a uměním zřetelná spojující linie. Texty o Sacher-Masochovi, Kafkovi či skvělá monografie o Francisu Baconovi (dvoudílná práce o významném novodobém malíři, kde druhý díl obsahuje

zvláštní výbor z tvorby výtvarníka, podobně jako dvoudílná Cinema, s mnoha rozborů vybraných filmů), dokládají Deleuzovu snahu tuto linii odkrývání spíše zdůrazňovat, a nikoliv potlačovat či ignorovat. Text o Proustovi je tak jedním z velmi důležitých dokladů tohoto směřování. A je jenom dobře, že výše uvedené nakladatelství převodem těchto textů přibližuje českým čtenářům oblasti, v nichž je ono směřování styčných ploch filozofie a umění dostatečně přesvědčivé a patrné.

Jiří Bystřický

Studie k sociálním dějinám 5.
Eds. Jana Machačová a Jiří Matějček. Kutná Hora, Opava, Praha 2000, 329 č. s., něm. res.

Pátý svazek Studií k sociálním dějinám editorů Jany Machačové, vědecké pracovnice Slezského ústavu SZM Opava, a Jiřího Matějčka, vědeckého pracovníka pracoviště historické sociologie CLEO, Kutná Hora, je připraven s citlivým smyslem pro potřeby oboru i společnosti. Ve svém souhrnu představuje především závažnou výpověď o tzv. vzorech chování jednotlivých sociálních skupin a vrstev české společnosti 18. až 20. století. Důvodem jeho vzniku bylo však i otevření dveří k zájmu o sledování českými historiky přehlížených sociálních skupin, respektive formování úkolů a koncepce takového výzkumu, dorovnávání české vědy na úroveň např. německé historiografie.

Horní společenské vrstvě věnoval na základě zhodnocení archivních pramenů pozornost Gustav Hofmann (Klatovy). V návaznosti na své dvě předchozí statě sledoval způsob hospodaření a majetkové poměry šlechtického rodu Windischgraetzů v letech 1862–1927. V centru jeho pozornosti stál i typus politické kariéry

šlechtyce a financování jeho domácnosti i společenských aktivit (výdaje na chůvu, ošacení, obuv, knihy, spolkovou činnost, dobročinnost /výše almužen byla přitom pozoruhodná/). V této závažné materiálové práci se Hofmann dostal až k roku 1929, kdy definitivně sláva rodu, jehož majetek byl v rámci pozemkové reformy předán či odprodán, skončila.

Další dvě materiálové studie analyzovaly limity stavu soukromých úředníků. Jiří Zálaha (Český Krumlov) zhodnotil postavení úředníků a zřízců velkostatků Schwarzenberků, jednoho z nejvýznamnějších šlechtických rodů, po staletí usedlého v Čechách, po rozsáhlé a velmi moderní změně roku 1848 (zrušení patrimoniální správy). Exkurze do dějin rodu a jeho majetku představuje vstup pro hodnocení prestižního postavení schwarzenberských úředníků, včetně společenských limitů, jež tato osobitá profese přinášela, personálního členění úřednictva a obecně pravidla prestižní služby. Studie Miroslavy Míchalové (Univerzita J. E. Purkyně, Ústí nad Labem) a Martiny Vlkové (tamtéž) se zaměřuje na strukturu (vzdělanostní, zaměstnaneckou, věkovou, národnostní, náboženskou, členění podle původu) úřednictva významné firmy v období před první světovou válkou a během ní: firmy Georg Schicht, předchůdkyně SETUZY, a. s., založené ve druhé polovině 19. století (od roku 1882 sídlící v dnešním Ústí nad Labem). Autorky sledovaly také mechanismus přijetí úředníka, dodržování pracovního řádu, odchody ze závodů, sociální instituce při závodu (bezplatná mateřská školka /od roku 1914/, závodní jídelna), plat (způsob vyplácení a výši platu).

Tři texty se zabývaly dnes znovu vysoce aktuálním tématem podnikání a podnikatelů. Petr Nový (Muzeum skla a bižuterie, Jablonec nad Nisou) zkoumal vývoj sklář-

ského podnikání na Jablonecku. Jeho počátky spadají do posledního dvacetiletí 18. století. Centrem se stala ves (od roku 1808 městys) Jablonec, jenž v průběhu první poloviny 19. století zaujal v této výrobě dominantní postavení. Faktograficky bohatá stať se však věnuje i sklářským podnikatelům na dalších panstvích: Smržovka a Malá Skála. Specifický typus nového podnikatelského měšťanského rodu v jednom ze čtyř největších venkovských měst v Čechách (Kutná Hora) na konci 18. a v první polovině 19. století představila Radka Chramostová (Okresní muzeum, Kutná Hora). Na základě archivních pramenů ukázala, jak se vyvíjely majetkové i příbuzenské poměry majitelů tamější kartounky (továrny na potištěné bavlněné látky a šátky), rodiny, jež proslula i svým mecenášstvím. Naši představu o profilu podnikatele první poloviny 19. století doplnil Jiří Zálaha. Editorům sborníku náleží uznání za to, že překročili svou zásadu a umožnili vydání německy psaných pamětí manufakturisty Vincence Jungbauera, memoárů uložených v SOA Třeboň. Autor předřadil edici pamětí informace o podnikatelských aktivitách Jungbauerovy rodiny a jeho vlastního osudu.

Problematiku organizovaného dělnictva po jisté odmlce znovu záslužně otevřela Jana Machačová. Na základě dělnického odborového tisku rekonstruovala obecné a zvláštní v procesu formování odborových organizací textiláků v českých zemích na přelomu 19. a 20. století, právě tak jako vztah odborů k časové sociální problematice (v první řadě k pracovním a mzdovým podmínkám dělnictva). Základním periodizačním mezníkem se pro Machačovou stal rok 1889 (hainfeldský sjezd). Střečová organizace textilních odborových organizací vznikla v roce 1893. Autorka mimo jiné potvrdila tezi

o rozvinutější spolkové a odborové organizovanosti v českých městech s německou většinou, právě tak jako existenci „západovýchodní kaskády inovací a hospodářského vývoje“. Dále doložila relativně menší členskou základnu skupin v českých zemích oproti ostatním rakouským zemím a zpochybnila mýtus o masovosti organizace rakouských textilních dělníků. Problematiku otevřenou Janou Macháčovou v detailnějším pohledu rozvíjel i Marek Brožek (Plzeň), jenž se soustředil ke konkrétní organizaci v meziválečném období (s jistou akcentuací dopadů velké hospodářské krize na postavení zaměstnanců): k odborové organizaci a závodnímu výboru v Měšťanském pivovaru v Plzni. Na základě materiálu Podnikového archivu Plzeňského Prazdroje vznikla studie osvětlující především blahodárny vliv těchto institucí, jejichž vznik a činnost byla podrobně popsána, na kvalitu života i profese specifické profesní skupiny, právě tak jako poměr vedení pivovaru k vlastním zaměstnancům a odborům. Hlavním přínosem studie po mém soudu však je to, že Brožek korigoval marxistickou literaturu, která hodnotila závodní výbory jako pasivní formální instituce (jakkoliv i v této organizaci se uplatňovaly negativní jevy typu protekcionismu atd.). Naopak reformistické odbory, s výjimkou kolektivních smluv, zásadně sociální politiku podniku neovlivnily. Neméně zajímavý je pro současníka i vývoj kolektivních smluv, ve dvacátých letech dvacátého století do značné míry nahrazující nedoprofilované sociální zákonodárství, i různé a rozsáhlé sociální podpory určené zaměstnancům závodu.

Venkovská populace na přelomu 19. a 20. století, stále jedna z nečetnějších složek obyvatelstva, se stala předmětem mikrosondy Pavla Nováka (Národní zemědělské muzeum, Praha – Kačina). Autor,

inspirovaný tematikou a metodikou studií Jany Macháčové a Jiřího Matějčka, upozornil na zasuté možnosti beletrie při poznávání sociálních východisek vesnice v čase, kdy se česká historiografie konfrontuje s jinými problémy. Interpretoval základní pozice a vzory chování jihočeské vesnice (Stožice u Vodňan), jak je zachytil realista Josef Holeček, ideolog agrarismu, sám pocházející ze selského rodu, v románové kronice Naši, do značné míry rodinné biografii. Novák si povšiml frekvence a informační výpovědi jednotlivých motivů vesnického života v díle. Z tohoto zorného úhlu pohledu označil Holečkův román za přínosný z hlediska studia změn mezilidských vztahů na vesnici a vesnice samotné. Nejpodrobněji Holeček ztvárnil problematiku náboženskosti, sociální struktury vesnice, jejího vztahu k jiným etnickým skupinám a národnostem, ekonomické postavení (sevřené konzervativismem a malou iniciativou) a chování sociálních vrstev venkova (zejména rolníků): placení daní, krádeže, sudičství, pohostinnost, námluvy a sňatek. Nejméně vytižené naopak zůstalo téma vlastního hospodaření, vesnických profesí, materiálních jevů (strava, způsob bydlení, oděv). Zcela opomenut zůstal např. problém alkoholismu a nemanželských dětí.

Tečku a zároveň vrchol sborníku přinesla poslední programová studie o „výzkumu kulturního vývoje českých zemí a kultivace jejich obyvatelstva 1781–1914 (1938)“ z pera Jiřího Matějčka. Jde o studii vysoce moderní a potřebnou, určenou k vědecké diskusi. V její první části se Matějček snažil o kritický nástin výzkumu kulturního vývoje zemí Koruny české v předminulém století, v letech 1945–1989 a 1989–1998. Akcentoval přitom, že jde o „málo zpracovanou otázku“, již se v poválečném období věnovali především etnografové. Tak jako někteří další badatelé, i Matějček přitom

v této části rezignoval na striktní vymezení termínu kultura, kulturní dějiny (po mém soudu jde vždy o záležitost dohody). Sám do obsahu pojmu zařadil téma společenského života, obecně kultury, osvěty, školství, vzdělávání a vzdělávání, výchovy, tisku, ideologie, zdravotnictví. Deformovanost jeho zpracování Matějček viděl v redukcii času a sociálního prostředí, v němž se jevy zkoumaly (kultura tzv. národního obrození a dělnictva), právě tak jako v tendenčnosti výzkumu. Po roce 1989 se stala nejčastější tematika korporativního života, staronově školství a způsobu života, ženského hnutí, zdravotnictví. I v tomto období ovšem převládala tematická rozříštěnost, faktografičnost, neochota ke komparaci českého prostředí s cizím, na druhé straně se ale objevila nová nosná problematika (např. obraz druhého, historie všedního dne, vzory chování). Ve druhé části pak Matějček představil vlastní originální projekt, jenž počítá s využitím matematických a formalistických metod. Jeho prostřednictvím zdůraznil nutnost alternativního studia historického procesu. Matějček přišel s tím, že bychom se měli soustředit ke studiu způsobů (vzorů) chování a jejich změny. Zcela správně požadoval, abychom český kulturní vývoj srovnávali s kulturním vývojem v rámci Evropy. Vyzdvihnout je třeba i Matějčkovu představu o koexistenci mikro- a makronalýzy, právě tak jako o vědecké práci jako týmové a interdisciplinární aktivitě. V této části pro potřeby takto založeného výzkumu definoval pojem kultura (jde o jakousi technologii existence), objasnil zvolenou periodizaci. Do kontextu české historiografie vnesl termín kultivace (vytváření a přejímání vyšších /adekvátnějších/ vzorů), jež se zřejmě stane vůdčím motivem dalších Matějčkových výzkumů.

Blanka Soukupová

Pospíšilová, Jana (eds.): Rajče na útěku. Kapitoly o kultuře a folkloru dnešních dětí a mládeže s ukázkami. . Doplněk a Etnologický ústav AV ČR, Brno 2003, 287 s.

Publikace *Rajče na útěku*, jak vysvětluje editorka knihy Jana Pospíšilová, dostala své jméno podle anekdoty, kterou si vypravují děti na základní škole. Absurdita pointy tohoto vtípu je však pouze jednou z konfrontací, která jednoznačně ukazuje na rozdíly mezi kulturou dětí a mládeže na straně jedné a kulturou dospělých na straně druhé. Pohled na kulturní projevy dětí a mládeže, na kulturní koncepty, které stojí za jejich způsobem orientace a zvládnání každodenní reality, vždy otevírá otázku: Jaké jsou naše děti a co vlastně dělají?

Pro kolektiv autorů brněnského pracoviště Etnologického ústavu AV ČR se tato myšlenka, myšlenka existence specifických projevů kultury dětí a mládeže stala základem společného projektu. V letech 1996–1998 proběhly terénní výzkumy, které si kladly za cíl zmapovat stav ústního podání dětí a mládeže, jejich písňového repertoáru, jejich herních aktivit a jejich vztahu a míry zapojení do tradičních zvykoslovných a rodinných obřadů. Stejně tak neměly pozornosti badatelů uniknout ani otázky společenské hierarchie uvnitř dětských skupin a otázky podoby členství dětí či spíše již mládeže ve vyhraněných subkulturách. Z hlediska metodologického se často jednalo o výzkum probíhající pomocí dotazníku, po němž následovala další etapa výzkumu, a to formou polořízených rozhovorů a zúčastněného pozorování. Pro výzkum těch sledovaných jevů, které s ohledem na povahu věci nebylo lze kvantifikovat, bylo na dotazníkovou metodu sběru dat rezignováno